

Herenigd na 55 jaar!

Een student en een avonturier in Khirbet Qumran

In 1953 vertrok Leo Boer als 26-jarige student aan de priesteropleiding in Rome voor een studiejaar naar Israël. In Jeruzalem nam hij deel aan een archeologische opgraving. Op dat moment kon deze student echter niet vermoeden dat Khirbet Qumran, de opgraving ten noordwesten van de Dode Zee, 55 jaar later de gemoederen van archeologen, schriftgeleerden, historici en godsdienstwetenschappers nog steeds bezig zou houden. Een verslag van een toevallige ontmoeting, fotorolletjes, een beroemde opgraving en een hereniging.

Leo Boer reisde in oktober 1953 met de trein van Rome naar Napels. Daar vandaan voer hij per boot, via het Egyptische Alexandrië, naar Beirut. In Beirut nam hij de taxi naar Damascus en stapte daar over op een andere taxi die hem uiteindelijk naar Jeruzalem bracht. Een gebruikelijke route in die tijd. In Jeruzalem verbleef Boer in de statige *École Biblique et Archéologique Française de Jérusalem* waar hij werd onderwezen in Bijbelexegese, deelnam aan studiereizen onder leiding van gerenommeerde wetenschappers en participeerde in een archeologische opgraving op één van de meest spraakmakende sites van de 20ste eeuw.

Toevallige ontmoeting

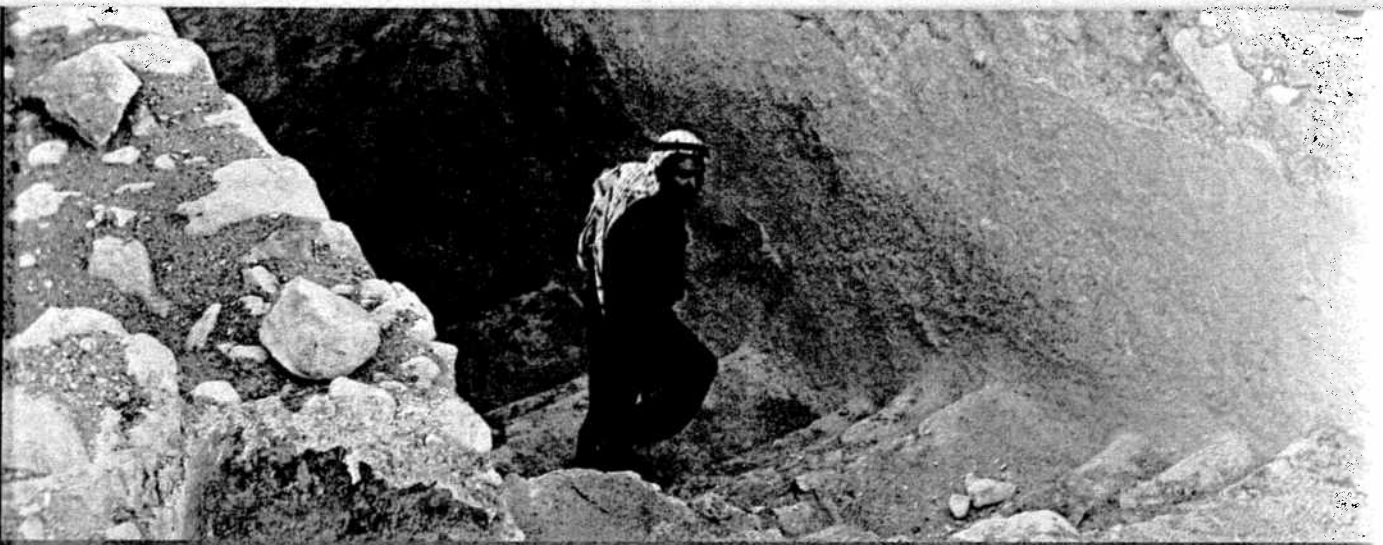
Als medewerker van het Rijksmuseum van Oudheden in Leiden raakte ik in december 1998 toevalligerwijs met Leo Boer in gesprek. Hij bezocht die dag met een vriend het museum. Terwijl we spraken

over mijn studierichting, Oude Geschiedenis, vertelde hij me dat hij had gestudeerd aan dat dominicaner instituut in Jeruzalem, gerenommeerd om haar Bijbelwetenschap en Bijbelse archeologie. Zelf was ik bekend met de instelling vanuit mijn interesse in het Dode Zeerollen-onderzoek. Vanaf de vondst in 1947 van de tweeduizend jaar oude boekrollen in grotten op een steenworp afstand van de nederzetting Khirbet Qumran, speelde de École niet alleen een voorname rol in de zoektocht naar de handschriften van de Dode Zee, maar ook in de vertaling en publicatie van de teksten. Daarnaast was het instituut verantwoordelijk voor het archeologisch onderzoek van de ruïne van Khirbet Qumran. Studenten van de afdeling Bijbelexegese aan de École Biblique kregen tijdens hun opleiding de beoefening van archeologie als hulpvak. In dat kader nam Boer in maart 1954 deel aan de derde archeologische expeditie naar

d
R
le
d
g
n
v.
Z
h
J
z
e
e
d
d

F
D
o
z
B
v
T
o
o
n
t
ir
r
li
f
{

Bedoelen daalt af in een waterreservoir. Foto is gemaakt kort nadat Leo Boer de foto 'Khirbet Qumran' (laatste foto op pagina 18) maakte. [P. Pennings]

de site onder leiding van Roland de Vaux. De Vaux, overleden in 1971, wordt vandaag de dag nog steeds gezien als grondlegger van het onderzoek naar de archeologische context van de zogenoemde Dode Zeerollen. Overige leden van het opgravingssteam, zoals Józef Milik en Pierre Benoit, zijn inmiddels ook overleden en de kans is groot dat Boer de enige nog levende persoon is die aan deze expeditie heeft deelgenomen.

Fotorolletjes

Om meer te weten te komen over zijn ervaringen gedurende zijn verblijf aan de École Biblique, maakte ik een vervolgspraak met Boer. Tijdens dat gesprek zette hij onverwachts twee fotorolletjes op tafel. Naar aanleiding van mijn verbaasde blik, lichtte hij toe dat hij tijdens de opgraving in Qumran foto's had genomen, maar nooit had laten ontwikkelen. Wel had Boer op papier de foto's denkbeeldig genummerd (corresponderend met het

negatiefnummer) en voorzien van data waarop deze waren genomen. Vandaag de dag bestaat er nog veel onduidelijkheid over de oorspronkelijke functie van de nederzetting Khirbet Qumran. In ruim vijftig jaar hebben betrokkenen twaalf verschillende interpretaties geopperd.¹ Was het een verblijfplaats van de Essenen, een joodse sekte (De Vaux, tot in de jaren '80 een algemeen geaccepteerde visie)? Diende het als fort (Golb, 1980; Hirschfeld, 2004). Of fungeerde het misschien wel als productiecentrum van ceramiek, zoals onlangs nog is geopperd (Magen en Peleg, 2007). De vraag die onmiddellijk bij mij opkwam bij het zien van de fotorolletjes was of de foto's wetenschappelijke waarde zouden hebben voor de discussie over de ware identiteit van de bewoners van de nederzetting. Vanwege de grote aantrekkingskracht van deze fotorolletjes en het intrigerende verhaal van hun eigenaar, besloot ik om me in

het verleden van deze man te verdiepen en op zoek te gaan naar het verhaal achter de foto's.

Ontwikkelen

De eerste stap in de zoektocht was het ontwikkelen van de twee ruim vijftig jaar oude fotorolletjes zonder dat ze beschadigd zouden raken. Met behulp van een bevriende fotograaf is het gelukt om de film zonder blijvende schade af te wikkelen en te ontwikkelen. De goede staat waarin de film verkeerde en de uitstekende kwaliteit van de fotoafdrukken was verrassend. Toen het licht in de doka weer aanging, lagen er tweeëntwintig unieke foto's op de tafel uitgesteld. Klaar om hun verhaal te doen. Opvallend aan deze foto's zijn de momenten waarop ze zijn gemaakt. Nagenoeg alle afbeeldingen laten een momentopname *tijdens* de expeditie zien. De foto's van opgravingen in Khirbet Qumran die door officiële instanties zijn gepubliceerd, zijn doorgaans

gemaakt voorafgaand aan of na afloop van een opgravingsfase. Op deze wijze werd de begin- en eindsituatie van een fase in het archeologisch onderzoek vastgelegd. De opnames die van de hand van Leo Boer zijn, tonen zwoegende arbeiders, vondsten *in situ* en mannen als De Vaux en Milik tijdens hun werkzaamheden. Daarnaast kan gesteld worden dat de foto's uniek zijn. Ze waren immers nog nooit door anderen bewonderd, zelfs niet door de maker, en waren dus ook nog niet eerder gebruikt in publicaties. De vraag die wel moest worden gesteld, was of de foto's ook wetenschappelijke waarde hebben. Bevatte de opnames informatie die van essentieel belang zou zijn voor de archeologische en historische interpretatie van Khirbet Qumran en de Dode Zeerollen?

Identificatie

Om deze vraag te kunnen beantwoorden, was het noodzakelijk om te bepalen wat er op de afbeeldingen te zien

Uitgraven van een waterreservoir. Acht dagen nadat deze foto is genomen, werd de bodem bereikt

Aan de werken pot in situ

Theepauze. Uiterst links Leo Boer. Rechts Roland de Vaux (met baard), daarnaast Józef Milik.

was. Met andere woorden: welke details of vindplaatsen (*loci*) waren zichtbaar? Het identificeren van de foto's was mogelijk dankzij een combinatie van een aantal hulpmiddelen. Allereerst was het van cruciaal belang dat Leo Boer de foto's toentertijd had gedateerd. Met behulp van deze data kon in de gepubliceerde *field notes* van Roland de Vaux², waarin hij dagelijks de verrichte werkzaamheden beschrijft, worden opgezocht op welke loci activiteit had plaatsgevonden op de dagen dat de foto's waren genomen. Vervolgens werden de foto's van Boer vergeleken met de door de École Biblique gepubliceerde foto's³, in de hoop vergelijkingsmateriaal aan te treffen. Ten slotte is gebruik gemaakt van de gepubliceerde plattegronden van de site⁴ om de foto's vrij nauwkeurig te kunnen lokaliseren. Dankzij deze handelswijze is het gelukt om vast te stellen waar de 26-jarige student in maart 1954 de tweeëntwintig foto-opnames heeft gemaakt. Om te bepalen of deze foto's ook metterdaad wetenschappelijke waarde hebben voor het archeologisch onderzoek, is contact gezocht met de opvolger van De Vaux bij de École Biblique. Jean-Baptiste Humbert, de huidige directeur van het instituut, was aangenaam verrast toen hij hoorde van het bestaan van deze foto's. Nadat hij ze had bestudeerd, liet hij weten dat zich onder het getoonde materiaal

een foto bevond met daarop een bijzondere detailopname waar hij al lange tijd naar op zoek was. Dit detail bevat belangrijke gegevens voor zijn onderzoek naar een bepaalde *locus* op de site. Over de oorspronkelijke functie van deze ruimte zijn de meningen van wetenschappers tot op de dag van vandaag verdeeld. Het detail op deze foto geeft volgens Humbert uitsluitsel over dit vraagstuk. Over enige tijd zal zijn onderzoek worden afgerond en gepubliceerd.

Jeep Express

Tijdens het identificeren van de foto's viel me een merkwaardig detail op. Op één van de foto's is een fotograferende man zichtbaar. Zijn fototoestel is gericht op een bedoeïen die tussen de restanten van de nederzetting voor de fotograaf poseert. In het midden van de foto, achter de ruïne, staat een jeep geparkeerd. De foto is gedateerd op oudejaarsdag 1953. Wie was deze man en wat deed Leo Boer met hem op de laatste dag van het jaar 1953 in Khirbet Qumran? Toen ik Leo Boer confronteerde met deze vraag, wist hij zich die gebeurtenis nog goed te herinneren. De fotograferende man op de foto was Peter Pennarts, lid van een reislustig duo opererend onder de naam *Jeep Express*. Pennarts was fotograaf en werd tijdens zijn reizen vergezeld door publicist Jan Glissenaar. Het tweetal reisde tussen 1953 en 1954 zeventien maanden door het Midden-Oosten en verzorgde

reportages voor de *Katholieke Illustratie*. Eind december 1953 deden zij Jordanië aan en werden dankzij pater Van der Ploeg ondergebracht in de École Biblique, waar destijds ook Leo Boer verbleef. De laatste begeleidde deze avonturiers tijdens hun verblijf van vier weken in het land en zo bezochten zij op 31 december Khirbet Qumran. Aangezien de man op de foto van Leo Boer een fototoestel hanteert, kon worden aangenomen dat hij ook foto's van deze site in zijn bezit zou hebben. Maar is dat na 55 jaar nog wel zo vanzelfsprekend? Na een zoektocht van enkele dagen lukte het Peter Pennarts te traceren en een afspraak met hem te maken. Hij bleek over een indrukwekkende hoeveelheid reisfoto's te beschikken, waaronder acht afdrukken uit Khirbet Qumran. Na het nauwkeurig bepalen van de locaties van waaruit de foto's waren genomen en na verdere bestudering van de afdrukken, bleek dat deze geen nieuwe wetenschappelijke informatie bevatten. Wel zijn het mooie getuigen van de beginfase van het onderzoek naar de handschriften van de Dode Zee in de jaren '50 van de vorige eeuw.

Herenigd

Twee weken reisden de student, de fotograaf en de publicist samen door het land en maakten allerlei bizarre situaties mee. Kort nadat hun wegen zich scheidden, verloren ze het contact. Dankzij

deze zoektocht naar uniek fotomateriaal zijn bij zowel Leo Boer als bij Peter Pennarts de herinneringen weer naar boven gekomen en hebben de inmiddels 81-jarige mannen weer (email)contact. Een toevallige ontmoeting in een museum en twee fotorolletjes hebben gezorgd voor een nieuwe impuls in het archeologisch onderzoek naar één van de meest sensationele vondsten van de 20e eeuw. En hebben twee oude bekenden na 55 jaar weer herenigd.

Tekst: Bart Wagemakers (als geschiedenisdocent verbonden aan de lerarenopleiding van de Hogeschool Utrecht).

Overige foto's: L. Boer

Noot

- 1 Ullmann-Margalit, 'Spotlight on Scroll Scholars: Dissecting the Qumran-Essene Hypothesis' in *Biblical Archaeology Review*, volume 34 nr. 2 (March/April 2008), p. 63-67.
- 2 Humbert OP, Jean-Baptiste and Alain Chambon, *The excavations of Khirbet Qumran and Ain Feshkha. Synthesis of Roland de Vaux's Field Notes*. English Edition translated and revised by Stephen J. Pfann, (Göttingen 2003).
- 3 Humbert OP, Jean-Baptiste and Alain Chambon, *Fouilles de Khirbet Qumran et de Ain Feshkha I*. Album de photographies. Répertoire du fonds photographique. Synthèse des notes de chantier du Père Roland de Vaux OP, (Göttingen 1994).
- 4 Idem.

Roland de Vaux (midden), een student (links) en een bedoeïen aan het werk. Deze foto is van belang voor het onderzoek van Jean-Baptiste Humbert.

Betaaldag. Roland de Vaux (rechts) betaalt arbeider uit.

Khirbet Qumran. Rechts Peter Pennarts, links van hem de bedoeïen en uiterst links, achter de ruïne, de jeep.